

Drugo poglavlje zaključuje se kraćom raspravom o problemu društvenih stigmatika. Prema Goffmanu, ljudi mogu biti moralno, fizički i/ili plemenski stigmatizirani. Kroz govor o umirovljeničkoj stigmi u hrvatskom društvu otvara se i prostor pretpostavkama o golemom broju ostalih raznovrsnih stigmatika koje proizvode upravljačke elite u Hrvatskoj.

Treće poglavlje smjera dokazivanju marginalnosti znanosti u odnosu na politiku. Osim *brain drain* učinaka zbog političkog pritiska na perspektivne mlade znanstvenike (što pogoduje negativnoj selekciji – bolest partitokracije) razvidno je i stalno stvaranje intelektualne klime (rezultati istraživanja prof. dr. B. Čuliga) pogodne za pesimizam u pogledu znanstvene budućnosti mladih u Hrvatskoj. Godot koji će možda doći, ako jednom i dođe, morat će se dobro pomučiti objašnjavajući što ga je do sada zadržavalo. Županov ironično tvrdi da se radi o situaciji nalik židovskom čekanju Mesije. Rješenje, valjda prvenstveno kao sociolog industrijskog društva, vidi u paralelnim procesima industrijalizacije i scijentizacije.

Društvene vrijednosti i politika naziv je četvrtog poglavlja. Disonanca EU – HR rezultat je stigme. Stereotip o Hrvatima ustašama na korist je pristašama regionalne integracije koji vjeruju da se pojačanom stigmatizacijom neke strane može ostvariti integracija. Tertulianovo *Credo quia absurdum* jedini je način razumijevanja tog njihovog vjerovanja. Kolektivistička orijentacija, pak, Hrvatsku prije približava Aziji, Africi i Latinskoj Americi (sudeći prema nekim novijim istraživanjima – prof. dr. A. Štulhofer – individualističke vrijednosti ipak zagovara nešto veći broj ispitanika). U produžetku, Županov raspravlja o fašizmu. Od općenitih definicija kojima je i sam bio sklon tijekom partizanskog angažmana do razrade Urfašizma, ideje Umberta Eca o metodama utvrđivanja totalitarnih režima. »Traži se da svaka kokoš snese 130 – 140 jaja na godinu. Povećanje se ne može postići s

bastardiranim (nearijevskim) kokošima koje sada napućuju njemačka gospodarstva dvorišta. Pokoljite te nepoželjne kokoši i zamijenite ih...« (Novinska agencija NSDAP, 3. travnja 1937.).

Peto poglavlje – *Nacionalitet i etnicitet* – prati razvoj društava kroz procese industrijalizacije do globalizacije. Zagovarajući ideju suživota nauštrb ideje multikulturalnosti (koju sagledava kao oblik kompulzivnog institucionalnog djelovanja), Županov ovdje raspravlja neka bitna pitanja vezana uz poratno usklađivanje odnosa na prostoru bivše Jugoslavije. Radi se uglavnom o problemima imenovanja. Navodi američki model (npr. J. Brodski, američki književnik ruskog porijekla) koji ne zaživljava u ovim krajevima. Kako nazivati građane Bosne i Hercegovine? Bošnjaci je naziv koji prihvaćaju muslimani, Bosanci isključuje Hercegovce i obrnuto.

U zaključnom poglavlju – *Politički režim i administracija* – Županov paralelno obrađuje egalitarni sindrom i antiintelektualizam u hrvatskom društvu. Kao moguću priliku raščišćavanju muteža u redovima vlasti, nudi prijedlog pokretanja emisije na javnoj televiziji. Za naziv predlaže ne baš spektakularan upit – **Kako se vlada kritizira?** Teleološki, moglo bi se dodati i jedno zašto.

Darko Duilo

Ivan Cifrić

RURALNI RAZVOJ I MODERNIZACIJA

Prilozi istraživanju ruralnog identiteta

Institut za društvena istraživanja – Zagreb,
Zagreb, 2003, 502 str.

Najnovija Cifrićeva knjiga **Ruralni razvoj i modernizacija: prilozi istraživanju ruralnog identiteta**, zajedno s knjigom **Okoliš i održivi razvoj** objavljenom 2002. godine, tvori cjelinu promišljanja o ruralnim promjenama, ruralnom razvoju i formiranju novog identiteta hrvatskog društva u uvjetima treće modernizacije i njezi-

nih izazova. Cifrić u uvodnom dijelu ističe da knjiga nije pisana kao znanstvena interpretacija statističkih podataka niti rezultata empirijskih istraživanja, već je »pogled na neke pretpostavke i probleme ruralnog razvoja na način da ih se kontekstualizira u globalizacijske i modernizacijske promjene i njihove posljedice«, što ne umanjuje znanstvenu vrijednost ovoga rada već predstavlja izniman doprinos i poticaj za buduća istraživanja ruralnosti i ruralnog razvoja.

U prvom dijelu knjige *Ruralni razvoj u globalizaciji* autor promatra ruralnost i ruralni razvoj u uvjetima globalizacijskih i modernizacijskih procesa, pri čemu kritički propituje dominirajuću paradigmu linearnog razvoja društva i modernizacijske sukcesije od agrara prema industriji. Pojmovi održivi razvoj i globalizacija, nezaobilazni su u promišljanjima o ruralnom razvoju koji nije samo koncept, već i empirijska praksa o kojoj se govori od prodora industrijalizacije i kapitalizma u selo i poljoprivredu, te modernizacije ruralnog. Termin »ruralni razvoj« može biti koncipiran u različitim razvojnim paradigmatama, pa u paradigmi održivosti govorimo o održivom ruralnom razvoju, odnosno konceptu planiranih ruralnih promjena i ekološke, održive poljoprivrede. Pitanja ruralnog razvoja nekad su bila povezana s modernizacijom poljoprivrede, a danas su vezana uz participaciju lokalne razine u definiranju strategija ruralnog razvoja, te implementiranja ekološke poljoprivrede i zaštite prirodnog i kulturnog krajolika, odnosno ruralnih vrijednosti. Održiva ruralnost nije izolirana od održivog društva, već pretpostavlja postojanje općenitijih odrednica o razvoju na nacionalnoj i globalnoj razini te određuju poziciju ruralnosti i ciljeve ruralnog razvoja. Cifrić ruralni razvoj shvaća kao pitanje promjena ruralnog kompleksa, a takav pristup omogućava kompleksnije istraživanje i planiranje. Iz tog razloga, ruralni razvoj nije samo problem ekonomije i tehnologije, već i kulture.

O ruralnom društvu i ruralnoj kulturi Cifrić govori kao slojnim komponentama današnjeg (hrvatskog) društva, koji slijede put vlastite modernizacije, te autor govori o tradicionalnoj, moderniziranoj i modernoj ruralnoj kulturi. Današnja se ruralna kultura definira kao sustav mišljenja, ponašanja i proizvodnog djelovanja u ruralnom prostoru, a obuhvaća elemente seljačke kulture, njezinih moderniziranih formi te elemente (post)urbane (post)industrijske kulture. Na pitanje o perspektivi (hrvatske) ruralne kulture teško je dati jednoznačan odgovor, jer globalizacijska perspektiva dovodi u pitanje opstanak ruralne kulture, a lokalizacijska perspektiva ukazuje na jačanje načela lokalizma i porast značenja ruralne kulture i ruralnosti. Perspektive ruralne kulture ne ovise samo o internalnim modernizacijskim procesima, već i o perspektivama značenja i vrednovanja lokalnog kao heterogenog i raznolikog u odnosu na globalno kao homogeno i jednoobrazno. Suvremene tendencije globalizacije i lokalizacije konstruiraju nove i destruiraju postojeće, poglavito lokalne identitete. Opstanak lokalnih i nacionalnih identiteta ovisi o snazi selekcije izvorne tradicije i njezine funkcionalne moći u novim uvjetima. Ruralna će kultura uzmicati na periferiju (post)modernog društva, ali će se selektivno održavati oni elementi te kulture koji će na ruralan način redefinirati napredak u novu tradiciju, te svoju tradiciju u napredak. Ističući ruralnu tradiciju kao sastavnicu identiteta hrvatskog društva, Cifrić zaključuje da tradiciju treba uvažavati u koncipiranju ruralne održivosti u trećoj modernizaciji.

Ruralni metabolizam i socijalnoekološka praksa u seljačkom društvu temeljne su teme drugog poglavlja *Metabolizam ruralnog društva*. Odnos čovjeka (društva) i prirode Cifrić analizira pomoću pojma metabolizam. Socijalnoekološki metabolizam ruralnog društva je proces razmjene između seljaka i okoliša u seljačkom društvu, a po načinu svojeg funkcioniranja

nalikuje procesu ekološkog metabolizma u prirodi, ali ga socijalno regulira. Regulacijom ekološkog metabolizma regulira se i socijalni metabolizam gospodarstva, naselja i ruralnog društva koje je svojom kulturom impliciralo ključne elemente održivog razvoja – redukciju resursnog intenziteta, dovoljnost i konzistentnost. Ruralni je metabolizam, zaključuje autor, u materijanom pogledu produljenje prirodnog života, a u duhovnom pogledu krucijalno povijesno iskustvo za suvremene razvojne perspektive. S ciljem isticanja nekih aspekata rada i života u ruralnoj kulturi kojima ukazuje direktnu povezanost socijalnog i prirodnog sustava, Cifrić opisuje niz socijalnoekoloških praksi u seljačkom društvu koje ukazuju na ekološki duh seljačke kulture. Pojam »socijalnoekološka praksa« autor upotrebljava u smislu primjene kriterija ekološke prakse u životu seoske zajednice. U analitičkom smislu Cifrić ruralnu ekološku praksu definira kao tehnološke (radne) postupke, ponašanje pojedinca i kolektiva u ruralnom kompleksu koji manifestiraju cjelovitost načina rada i življenja, te odnos prema prirodi i okolišu. Polazna teza jest da je odnos (moderniziranog) seljačkog društva drugačiji od odnosa modernog društva prema prirodi, a cilj je reafirmirati vrijednosti našeg seljačkog povijesnog iskustva. Socijalnoekološka praksa u kojoj se odražava identifikacija pojedinca s lokalnom zajednicom i otkriva identitet zajednice i njezine kulture, poticaj je budućim istraživanjima tradicionalnog ekološkog identiteta, te njegove regeneracije u suvremenom ruralnom životu.

Ekološka ekonomija je naziv poglavlja u kojem Cifrić centrira aktualnosti i poticaje, značenja i obilježja ekološke poljoprivrede koja je postojala kao praksa u seljačkom društvu, a zbog negativnih posljedica konvencionalne, industrijske poljoprivrede, ona je danas postala aktualna tema u svijetu i u nas. To dokazuje i činjenica da su u zapadnim razvijenim zem-

ljama utvrđene preporuke i standardi vezani uz taj oblik poljoprivrede koji su i u nas 2001. godine zakonski regulirani u Zakonu o ekološkoj proizvodnji poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda (2001.). Potreba za proizvodnjom sve većih količina hrane koja u sebi ne sadrži kemijska i genetska zagađenja, potreba za povećanjem zaposlenosti u poljoprivredi i kriza agrarne politike na Zapadu i negativna iskustava zelene revolucije, samo su neki od praktičnih poticaja za prakticiranje ekološkog pristupa poljoprivredi. Teoretski poticaji ekološkoj poljoprivredi odnose se na traženje nove razvojne paradigme u poljoprivredi i ruralnom kompleksu općenito. Ideja održivosti i koncept održivog razvoja pokušavaju se konkretizirati u novom obliku poljoprivredne proizvodnje putem sintagme ekološka poljoprivreda koja se s jedne strane odnosi na način proizvodnje hrane, a s druge strane na posebnu kvalitetu proizvoda. Autor ističe da ovaj tip poljoprivrede nije konzervativni koncept, jer ne predstavlja povratak na tehnološki primitivniji način proizvodnje, niti je povratak na tradicionalni način života temeljen na tradicionalnim, patrijarhalnim vrijednostima. Ekološka poljoprivreda jest društvena inovacija koju treba poimati kao odustajanje od dominacije i načela industrijske poljoprivrede. Bitno je istaknuti, smatra Cifrić, da ekološka poljoprivreda pretpostavlja određen socijalni sustav koji u sebi ima razvijenu racionalu dimenziju primjene najnovijih znanja u poljoprivrednoj proizvodnji i preradi, te sustav etičkih i estetskih vrednota koji legitimiraju takvu proizvodnju i moralne postupke. Sljedeće pitanje kojim se autor bavi jest pitanje ekološke poljoprivrede u tradicionalnom seljačkom društvu. Cifrić pravi distinkciju između seljačke ekonomije, koja je supstancijalno ekološka i ekološke ekonomije koja polazi od negativnih posljedica industrijske ekonomije i primjenjuje znanstvena dostignuća. Činjenica jest da je seljačka ekonomija samoreproduktivna

i samoregulacijska, pri čemu je krucijalna uloga tradicije. Međutim, predrasuda je da je ta istaknuta vezanost za tradiciju čini nesposobnom za budućnost. Sama tradicija je podlijegala selekciji vremena, te su eliminirani stari, a apsorbirani novi elementi, što je osiguravalo egzistenciju seljačkog društva. Preglednost; socijalna kontrola i solidarnost temeljene na osnovnim etičkim načelima ljudskosti i uzajamnosti; recipročnost; intenzivna socijalna komunikacija; povjerenje, te komuniciranje s prirodom koje se kreće od sakraliziranja prirode i komunikacije sa životinjama, samo su neka od obilježja seljačkog društva i seljačke ekonomije. U krilu modernizacije, a pod zastavom ideje napretka nastala je industrijska poljoprivreda koja se temelji na kemijsko-tehnološkim inovacijama s ciljem veće proizvodnje u što kraćim proizvodnim ciklusima. S obzirom da tržište daje smisao industrijskoj poljoprivredi, specijalizacija i monokultura, koncentracija i standardizacija proizvodnje i centralno upravljanje za nju su poželjne orijentacije. Cifrić ukazuje na radikalne promjene koje je industrijska poljoprivreda izazvala u konzumiranju poljoprivrednih artikala – mekdonaldizaciji prehrane koja se zasniva na jednoobraznosti i standardizaciji, ali i kontroli te redukciji raznolikosti tradicionalne kulture prehrane. Neporecivo je da je industrijska poljoprivreda prehranila svijet u 20. stoljeću, ali činjenica jest da je taj tip poljoprivrede upao u agrarne i ekološke zamke postavljene putem agrokolonijalizma i ekokolonijalizma. Jedno od provokativnijih aktualnih pitanja je i pitanje genetski modificirane hrane o kojoj Cifrić progovara ističući etički i politički moment tog problema.

Modernizacija i tranzicija je naziv posljednjeg dijela knjige u kojem Cifrić detaljno analizira društvene uvjete nastanka i obilježja mješovitog gospodarstva, te njegovih posljedica na ruralnost, suvremenih tendencija i perspektiva tog koncepta. Obiteljsko mješovito gospodarstvo

Cifrić definira kao »prošireno obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo, koje (čiji članovi kućanstva) se bavi i drugim djelatnostima, a ne samo poljoprivredom ili ima nekog stalno zaposlenog u nekoj tvrtki«. Na ovim je prostorima formiran u drugoj modernizaciji, tijekom 1950-ih, pa ga Cifrić naziva klasičnim modelom i pokazateljem modernizacijskih promjena u ruralnom kompleksu, pri čemu upozorava da su početkom 1990-ih tranzicijske promjene i rat iznjedrili nove oblike mješovitosti zasnovane na menadžmentu, informatizaciji i poduzetništvu. Perspektive obiteljskog gospodarstva povezane su s perspektivama sela, te perspektivama poljoprivrede u gospodarstvu određene zemlje te domaćem i svjetskom tržištu. Posljednji dio knjige fokusira se na probleme i istraživačke pristupe ruralnog razvoja. Cifrić konstatira da se tranzicijske promjene ruralnog kompleksa nedovoljno empirijski istražuju, pri čemu je zanearena kvalitativna analiza. Osvrćući se na značajan rad "zagrebačke ruralne škole" formirane pri IDIZ-u, mnogo je tema ostalo intaktnih, marginaliziranih i nedovršenih, pri čemu ističe potrebu za sintezom spoznaja o ruralnim promjenama nastalim pod utjecajem druge modernizacije i njihovoj kritičkoj valorizaciji. Politička uloga seljaka i seljaštva, perspektive obiteljskog gospodarstva, kulturno devastiranje sela, život mladih na selu, pitanja pretvorbe i privatizacije, promjene ruralnog okoliša i krajolika, te konsekvence tranzicijske modernizacije, samo su neke od izazovnih istraživačkih tema na koje Cifrić ukazuje i zaključuje da je ruralnost izložena modernizacijskim i globalizacijskim tegobama i izazovima na koje znanost može adekvatno odgovoriti samo ako ih sustavno istražuje i objašnjava, pri čemu autor apostrofira prosvjetiteljsku ulogu znanstvenika iz područja društvenih i humanističkih znanosti.

Marija Geiger